

Духовна наука антропософія: історія виникнення та розвитку

Розглянуто феномен антропософії, історію її виникнення і розвитку, галузі практичного застосування, життєвий шлях та основні ідеї Рудольфа Штайнера.

Ключові слова: антропософія, Рудольф Штайнер, художня творчість, Гетеанум, духовність.

Викторія Халамендик. Духовная наука антропософия: история возникновения и развития

Рассмотрен феномен антропософии, история ее возникновения и развития, области практического применения, жизненный путь и основные идеи Рудольфа Штайнера.

Ключевые слова: антропософия, Рудольф Штайнер, художественное творчество, Гетеанум, духовность.

Victoria Khalamendyk. Spiritual Science anthroposophy: history of origin and development

The phenomenon of anthroposophy, history of its origin and development, fields of practical application, life and basic ideas of Rudolf Steiner were considered.

Keywords: anthroposophy, Rudolf Steiner, artistic creativity, Goetheanum, spirituality.

Не роби іншому того, чого не бажаш собі, і здійснюй лише таку діяльність, яка дає змогу розкрити твої найкращі здібності та принести користь найбільшій кількості людей. Ці два правила моралі залишаються актуальними на всі часи. Перше – класичне стародавнє етичне правило, друге – породження індивідуалізму як цінності, що спонукає людину максимально розкрити власний талант для інших, зберігаючи свою неповторність та індивідуальність.

Духовним змістом етичний індивідуалізм наповнив Рудольф Штайнер (1861–1925) – австрійський філософ, засновник антропософської духовної науки, людина надзвичайно широкого кола інтересів. «Моральні закони у вигляді заповідей, що походять із зовнішніх обставин, серед яких живе людина (навіть якщо вони спочатку виходять із духовного світу), перетворюються в ній на моральні імпульси не тому, що вона спрямовує на них своє воління, а лише завдяки тому, що людина абсолютно індивідуально переживає їх думки–зміст як щось духовно–сутнісне. У людському мисленні живе свобода; і безпосередньо вільною є не воля, а думка, що зміцнює волю» [5, с.189].

Метою публікації є спроба подати інформацію про духовну науку антропософію як один з альтернативних напрямів знання про цілісний розвиток особистості, гармонізацію Духу, душі і тіла, розвиток внутрішньої стійкості людини перед життєвими випробуваннями, пробудження в ній потягу до мудрості та духовного благородства. Думається, що це стало потребою нашого часу, оскільки ідеї, запропоновані Рудольфом Штайнером на початку ХХ століття, зберігають свою актуальність і нині.

Народився Рудольф Штайнер 27 лютого 1861 року в м. Кралевіца (нинішня територія Хорватії). Упродовж перших двох років життя Рудольфа родина переїздила двічі: спочатку в Медлінг, поблизу Відня, а вдруге, у зв'язку з підвищенням батька по службі, на станцію Потшах у Нижній Австрії, біля східних австрійських Альп. «Дитинство моє пройшло в чудовій місцевості. Навколо височили гори, що поєднують Нижню Австрію зі Штирією. <...> Промені сонця торкаються оголеної скелястої вершини Шнеєберга, потім – маленької станції, приносячи з собою в ці прекрасні літні дні перший ранковий привіт. <...> Вдалині – сповнені величі гірські вершини, а поблизу – чарівність природи» [5, с.2].

Р.Штайнер вступив у сільську школу, але через суперечності між батьком і директором школи він незабаром став навчатися вдома. У 1869 році родина переїхала в Нойдерфль (біля віденського Нойштадта), і в 1879 – в Інцесдорф. Останній переїзд дав можливість юнакові відвідувати за рахунок академічної стипендії Вищу технічну школу, де він вивчав (із 1879 по 1883) математику, фізику, хімію, ботаніку, біологію, літературу та філософію.

«Мій потяг до природничо–наукових понять привів мене на рещті до того, що в діяльності людського «Я» побачив я єдино можливу вихідну точку для істинного пізнання. Оскільки «Я» проявляє діяльність і саме споглядає цю діяльність, отже, у свідомості безпосередньо присутнім є духовне. <...> я дотримувася

«Науковчення» Фіхте¹. Однак у мене був і власний погляд на ці речі, і я опрацюював «Науковчення» сторінку за сторінкою, наново переписуючи його. <...> Я мучився, підшукуючи для явищ природи визначення, виходячи з яких можна було б знайти поняття для «Я». Тепер же я прагнув до зворотного: виходячи з «Я» проникнути в природу, у її становлення. Дух і природа в той час поставали перед моєю душею в їх повній протилежності. Для мене існував світ духовних істот. Те, що «Я» саме є духом, живе у світі духів, було для мене безпосереднім спогляданням. Однак природа не хотіла вступати в духовний світ, який можна пережити» [5, с.26]. Погляд на природу, який узгоджується з духовним, він знайшов у природничих працях Й.Гете і з того часу прагнув самостійно відтворити будь-яку галузь природничої (та суспільної – В.Х.) науки в тому вигляді, в якому ця наука відтепер мала би бути узгодженою з духом [5, с.54–55].

У 1882 році редактор Йозеф Кюршпер (1853–1902) запросив Р.Штайнера взяти участь у виданні природничо-наукових праць Й.Гете зі вступом та коментарями, що мали стати частиною серії «Німецька національна література». Для молодого дослідника ця робота мала важливе значення, адже саме Й.Гете він сприймав як мислителя, чий погляд на природу вели до переходу від природничих наук до досліджень духовного світу.

У першому томі містилася передмова вчителя Р.Штайнера – професора літератури Віденської технічної школи К.Ю.Шреера (1825–1900), який взявся за видання драм Й.Гете. Він писав про місце Й.Гете як поета і мислителя в сучасному духовному житті. У світогляді, який принесла з собою наступна після Й.Гете епоха, Шреєр вбачав падіння з тієї духовної висоти, на якій перебував Й.Гете. Р.Штайнеру, в межах цього видання, запропонували з одного боку, представити проблеми природознавства, з іншого – весь гетевський світогляд. Ця робота змусила його довести до певної міри завершеності все те, що було вироблено ним як світогляд.

Окрім підготовки вступних публікацій та коментарів до чотирьох томів наукових робіт Й.Гете, Р.Штайнер написав «Теорію пізнання гетевського світогляду» (1886 р.) і «Світогляд Гете» (1897 р.). Розуміння того, що людське пізнання є безмежним, було головним для всіх періодів духовно орієнтованої творчості філософа.

Безумовним є той факт, що основою теорії пізнання Рудольфа Штайнера став світогляд Й.Гете, який залишав за людиною особливі, співзвучні з духовним, стосунки зі світом, і, завдяки цьому, повертав природопізнання гідне для нього місце в загальній сфері людської творчості. Мислення для Й.Гете – це такий самий орган сприйняття дійсності, як око чи вухо. Так само як останні сприймають колір чи тон, так і мислення сприймає ідеї [1, с.86]. Пояснюючи гетевське розуміння природи, Р.Штайнер прагнув показати, як ідеї оживали в Дусі Й.Гете, як вони знаходили форму, стаючи ідеєю-образами.

У 1888 році Р.Штайнера було запрошено на роботу службовцем архіву Й.Гете у Веймарі. На цій посаді він залишався до 1897 року. Цікаво, що Веймар був крупним центром німецького Просвітництва у другій половині XVIII – початку XIX століття – тут жили Й.Гете (у 1775–1832 рр.) та Ф.Шиллер (у 1799–1805 рр.).

Як написав сам Р.Штайнер, «у двадцять сім років я був сповненим «питань» і «загадок» щодо зовнішнього життя людства, в той час як сутність душі і її ставлення до духовного світу поставали перед моєю душею як замкнуті на собі погляди, що набуває все більш конкретних форм. Духовно я міг працювати тільки виходячи з цього погляду. І робота ця все більше рухалася у тому напрямі, який кілька років потому привів мене до викладу моєї «Філософії свободи» [5, с.82].

«Філософію свободи» (1894 р.) – дослідження епістемології та етики, що пропонує шлях, йдучи яким людина може стати духовно вільною істотою – Р.Штайнер вважав головною своєю працею. «Етичному індивідуалізму нічого остерігатися з боку самоосяжного природознавства: спостереження виявляє характеристикою досконалої форми людської діяльності свободу. Ця свобода повинна бути визнана за людським волінням, оскільки воно втілює суто ідеальні інтуїції. Останні не є результатом впливу на них якоїсь необхідності ззовні <...>. Якщо людина вважає, що вчинок є відображенням подібної ідеальної інтуїції, то відчуває його як вільний. У цій ознаці вчинку і полягає свобода» [4, с.337]. І далі: «свобода проявляється не в тих вчинках, які обумовлені чуттєвим або душевним примусом, а в тих, які несуть

духовні інтуїції». Розвинена людина складає собі свою цінність сама. <...> Вона діє так, як того хоче, тобто згідно зі своїми етичними інтуїціями; і вона відчуває від досягнення того, чого вона хоче, свою справжню життєву насолоду. Цінність життя визначає вона відношенням між досягнутим і тим, до чого вона прагне» [4, с.385,387].

У 1897 р. Р.Штайнер залишив Ваймарські архіви і переїхав до Берліна. Він став співвласником, головним редактором і активним співробітником літературного журналу «Magazin für Literatur», сподіваючись залучити читацьку симпатію до своєї філософії. Але через деякий час він покинув журнал.

У 1899 році опублікована стаття «Фауст» розкриває властивий Й.Гете метод», в якій знайшла висвітлення езотерична природа казки Й.Гете «Про зелену змію та прекрасну лілію», стала приводом для запрошення автора виступити на зібранні теософів на тему філософії Ніцше. Так почалася лекторська діяльність Р.Штайнера перед членами Теософської спільноти. 1902 року філософ очолив німецьке відділення спільноти, при цьому ніколи формально не будучи її членом.

Під керівництвом Р.Штайнера, який багато виступав в Європі з лекціями про духовну науку, німецьке відділення Теософської спільноти швидко зросло. Кінець XIX – початок XX століття був знаковим для відкриття потаємних знань, і Європа, що знала багато славних імен, виявляла особливо чутливо до ідей кумира європейського студентства Рудольфа Штайнера. В цей період він використовував самобутній підхід, замінюючи термінологію О.П. Блаватської (1831–1891 рр.) власною, ґрунтуючи своє духовне дослідження і вчення на західній езотеричній та філософській традиції. З його погляду, в питаннях космології, релігії та філософії, теософія мала більш теоретичну орієнтацію, антропософія – життєво-практичну настанову. Якщо теоретичний рух уособлюється через ідеї, за допомогою абстракцій, то насичений життям рух (яким якраз і є антропософія як життєва, душевна і духовна практика) впливає на всі сфери життя своїми характерними імпульсами. Р.Штайнер відчував необхідність пошуку власного шляху, що було пов'язано з потребами й устремліннями Духу Часу. Розбіжності в поглядах на завдання духовної науки змусили Р.Штайнера і більшість членів теософської спільноти вийти з її складу.

В 1913 році в Берліні філософ заснував Антропософське товариство, вважаючи антропософію шляхом пізнання, що виникає в людині як потреба серця і почуття та прагне привести духовне в людині до духовного у Всесвіті. Саме антропософія (від грецького – мудрість людини) здатна задовольнити цю потребу. «Антропософію може визнати лише той, хто знаходить у ній те, що шукає у своїй душі. Тому антропософіями можуть стати лише ті люди, які на кшталт голоду чи спраги відчувають життєву потребу у вирішенні вічних питань про сутність людини і Всесвіту» [6, с.2].

Ним пропонується співпраця, співтворчість людини зі Всесвітом, пізнання не тільки (і не стільки) інтелектуальне, але й через почуття та волю, через піднесення Духу, який постійно формує людину. Р.Штайнер відсилав людину до неї самої, визнаючи за істинну життєву цінність тільки те, що вважає така окрема людина відповідно до свого воління. Останнє нічого не відає про будь-яку визнану не індивідуумом життєву цінність, так само як і про мету життя, що виникає не з неї. Саме воля бачить у всебічному пізнаному сутнісному індивідуумі свого «власного владика» і «власного цінителя».

Філософ надавав особливого значення існуванню духовного світу, як і об'єктивному фізичному, і можливості вивчення їх обох. Спираючись на нові природничо-наукові відкриття, Р.Штайнер рухався до пізнання надчуттєвого. Дослідник наголошував на тому, що духовне дослідження прагне до свідомого (керуваного людською волею) розвитку внутрішніх душевних сил і підноситься до пізнання вищої роду, що позначається ним як пізнання імагінативне, інспіративне та інтуїтивне. Імагінативне пізнання підноситься над звичайним і є духовним баченням, образом. Інспіративне є духовним слуханням, натхненням. Інтуїтивне пізнання – духовним мисленням. Тоді народжується головне – те, що потім мистецтво перекладає на мову чуттєвого і надчуттєвого.

Р.Штайнер був не лише філософом і мистиком, а й митцем. У 1907 році на конгресі Теософської спільноти у м. Мюнхені він представив «Священну драму Єлевсина» французького письменника, філософа, музикознавця Едуарда Шюре (1941–1929) у перекладі Марії Штайнер-Сіверс з власним прологом «Викрадення Прозерпіни». Нагадаємо, що Єлевсинські містерії – це обряди ініціації в культах богинь родючості Деметри і Персефони (римською – Прозерпіни), які проводилися щорічно в Єлевсині (біля Афіні) у Давній Греції. Вони були важливими, адже ініціація єднала людину з богом, даруючи безсмертя та божественну владу в потойбічному світі. Містерії відтворювали повернення Персефони з підземного світу, подібно до того, як щорічно навесні повертається посаджене восени в землю насіння, що було символом воскресіння з мертвих.

¹ Головний твір Фіхте – «Науковчення» (1794) – є трактатом про науку. Наукові положення, згідно з його поглядами, повинні спиратися на основоположення, які є достовірними самі собою. Таким достовірним фактом є визнання суб'єктом свого існування – «Я». «Я» охоплює собою все, що може бути мислимим. Діяльність суб'єкта, який визнає своє існування, розглядається як діяльність «Я», що відбувається у формі переходів від ствердження певної тези до протилежної, а від останньої – до третьої, яка має бути єдиною першою і другою. Крім тези про існування «Я», ми можемо виділити протилежну тезу – «не-Я».

Це була своєрідна містерія – результат духовних пошуків самопізнання, досліджень надчуттєвого, інтуїтивного, образного – перехід від суто теоретично-релігійної течії (теософії) до широкого світового руху (антропософії), який мав би прийняти в себе художнє як необхідний чинник. Рух загальнолюдський і життєво-практичний, відповідь на потребу безпосереднього споглядання того, що мислилося раніше як філософія, космологія, релігія. Це стає можливим завдяки художній формі, перш за все, поетичному вираженню. За Р.Штайнером, творча людина має прагнути до стану духовного піднесення, в якому все навколо сприймається по-новому. Це призводить до перетворення людини і світу. Драми-містерії не можна було трактувати абстрактно-теоретично, вони були гідні художнього споглядання. Саме тому з 1910 до 1913 року в межах звичайного Мюнхенського театру (згодом виникла потреба у Будинку Слова) Р.Штайнер реалізував свій задум через постановку власних містерій – «Врата посвяти» (1910), «Випробування душі» (1911), «Страж порогу» (1912), «Пробудження душ» (1913).

Для нього важливим був шлях повернення до первісних форм театру, коли у театральному дійстві беруть участь всі присутні. Театральна діяльність, спроба об'єднати свідомість глядача зі свідомістю та переживаннями героя цікавила і Леся Курбаса, геніального українського режисера, засновника театру «Березиль». Беручи участь у містеріях Р.Штайнера, Л.Курбас переконався у можливості повного злиття сцени та залу і дійшов висновку, що актори і глядачі мають сповідувати єдину мораль. За умов такої єдності світовідчуття актора тяжіє до ясності, а театр може бути містерією майбутнього, перетворюючи людину психологічно, зсередини, через творчість душі.

Оскільки духовна наука може задовольнити будь-яку природничо-наукову вимогу до обґрунтування, антропософський рух охопив мистецтво, соціальну та педагогічну галузі. Згодом знайшлися молоді лікарі, певні того, що через зовнішні спостереження і зовнішній експеримент, дотримуючись лише одного природознавства, вони не можуть охопити здоровий та хворий людський організм в його цілісності. І до сьогодні існує безодня між патологією та терапією. Антропософія, що йде не лише шляхом зовнішнього експерименту, спостереження та комбінацій розуму, розглядає людину як тіло, душу і дух, розуміючи дух в його життєвості, а не в абстракції.

Антропософське розуміння сутності людини є основою антропософської медицини. 1921 року зусиллями Р.Штайнера відкрився Клініко-терапевтичний інститут в м. Арлсхайм (Швейцарія). Не відкидаючи жодним чином офіційну медицину, він запропонував цілісний підхід до лікування, наголошуючи на тому, що душевні процеси, духовна індивідуальність людини та її тілесні процеси між собою пов'язані і мають взаємовплив. До знань про фізичну людину, які можуть бути отримані за допомогою сучасних природничо-наукових методів, антропософія додає знання про духовну людину. Але вона переходить до духовного не шляхом простого міркування над знаннями про фізичне, вона виробляє методи, які дають їй право висловлюватися про духовне. Щоб отримати деяке уявлення про ці методи, слід врахувати, що всі результати нині визнаної природної науки отримані, в принципі, виходячи з вражень зовнішніх органів чуття людини. Якщо в експерименті або науковому спостереженні людина і розширює можливості зовнішнього сприйняття за допомогою будь-якого інструменту або приладу, це не додає нічого суттєво нового до пізнання того світу, в якому вона живе за допомогою цих своїх зовнішніх органів чуття [7,с.10–11].

Наголошуючи на тому, що людина має чотири сутнісні аспекти (складові) – фізичне тіло, ефірне тіло, астральне тіло (душу) і «Я» (дух), Р.Штайнер був глибоко переконаним у тому, що завдяки цьому людина є такою, якою вона є. Здорову людину необхідно розглядати, виходячи з цих складових; хвору людину слід сприймати як людину з порушеною рівновагою цих частин; для здобуття здоров'я їй мають бути запропоновані цілющі засоби, які знову встановлюють втрачену рівновагу [7,с.20]. Сьогодні у світі працюють антропософські клініки та лікарі, які системно підходять до лікування людини, сприймаючи її не лише фізично, а в комплексі всіх її сутнісних складових.

Місцем, що відповідає антропософському руху є Гетеанум (Будинок Слова), названий на честь Й.Гете. 1913 року було закладено Камінь Основи першого Гетеануму в місті Дорнах (поблизу Базеля, Швейцарія). Організатором будівництва за принципом органічної архітектури був Р.Штайнер. Антропософія втілювалася у власному стилі в архітектурі та в мистецтві, враховуючи потреби і устремління духу часу. Саме тоді, коли Європа була розколотою в національній ворожнечі під час Першої світової війни, тут було місце, де представники всіх європейських націй збиралися для мирної духовної співпраці. В його облаштуванні брали участь і представники російської інтелігенції – Андрій Бєлий, Максиміліан Волошин та інші. Маргарита Волошина (учениця Іллі Рєпіна і Костянтина Коровіна) розписувала куполи (склепіння).

Будівлю було знищено вогнем в ніч з 31 грудня 1922 року на 1 січня 1923 року. Після цієї події у Р.Штайнера сформувався бачення того, що в будь-якій життєвій ситуації (у сфері практичної діяльності чи пізнання) людині, якщо вона не бажає творити хаос чи втратити ґрунт під ногами, необхідно починати з усвідомлення даного, того, що вже сталося. Усвідомлюючи втрату осередку антропософії на фізичному рівні, Р.Штайнер негайно починає проєктування другого Гетеануму (бетонного замість дерев'яного), будівництво якого було завершено у 1928 році, через три роки після його смерті.

Швейцарською владою Гетеанум оголошено історичною пам'яткою, однією з найзначніших архітектурних споруд ХХ століття. Потужна залізобетонна будівля з плавними органічними формами не має жодного прямого кута як зсередини, так і ззовні. Це місце, де панує гармонія. Кожен елемент Гетеануму – розписи на стінах, вітражі, скульптури, картини, форми та кількість колон – має свою символіку.

З 1956 року швейцарська організація «Управління спадщиною Рудольфа Штайнера» видає повне зібрання творів мислителя німецькою мовою. Більшість із запланованих 354 томів вже видано. Близько 50 томів – це праці, серед яких «Головні риси теорії пізнання світогляду Гете» (1886 р.), «Істина і наука» (1891 р.), «Філософія свободи» (1894 р.), «Як досягти пізнання вищих світів?» (1904–1905 рр.), «Головні риси соціального питання» (1919 р.) та інші. Близько 300 томів – його лекції. За час своєї антропософської діяльності Р.Штайнер прочитав близько 6 000 лекцій по всій Європі. Більшість творів перекладено різними мовами світу, є також видання шрифтом для сліпих. Роботи Р.Штайнера можна знайти на сайті «Бібліотека духовної науки» [http://bdn-steiner.ru/index.php]. Це відкрита антропософська бібліотека, зібрання книг і лекцій Рудольфа Штайнера та його учнів. Завдання сайту – дати можливість людині зустрітися із антропософією, яку, можливо, давно шукає її душа.

Враховуючи сказане вище, доходимо висновків.

Перше. Духовна наука антропософія є сьогодні одним із альтернативних напрямів знання про цілісність людини, шляхи її гармонійного індивідуального розвитку, збереження гідності в непростому світі. Антропософія допомагає людині усвідомлювати завдання інтелектуального, емоційного, морального та соціального буття, що сприяє її тілесному і душевному здоров'ю.

Друге. Імпульси, що їх дав Рудольф Штайнер, є відчутними по всьому світу – вальдорфська педагогіка, антропософська медицина та фармація, мистецтво видимої мови – евритмія, органічна архітектура, лікувальна педагогіка, соціальна наука, економіка, біологічно-динамічне сільське господарство, що виключає використання хімічних добрив та сприяє відновленню природної родючості ґрунту. Популяризація антропософських ідей в Україні сприяє вибору людиною свого індивідуального розвитку. До антропософського руху сьогодні долучаються ті, хто має внутрішню потребу вільного погляду на світ, пошуку того, що виходить із глибоких устремлень у зв'язку з питаннями людської душі і духу.

Третє. Сьогодні маємо багато питань щодо способів, умов, принципів здорового життя людини. Думається, одним із дієвих шляхів є усвідомлення того, що здоровий розвиток тілесно-фізичного організму є основою для вільного прояву душевно-духовного. Але це тема майбутніх публікацій.

Список використаних джерел

1. Штайнер Рудольф. Естественно-научные труды Гете. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://bdn-steiner.ru/modules.php?name=Ga_Rus.
2. Штайнер Р. Живое существо Антропософия и забота о нем. [Электронный ресурс]. – Издание Полного Наследия. 258, 16.6.1923. – Режим доступа: http://bdn-steiner.ru/modules.php?name=Ga_Rus.
3. Штайнер Р. Из истории антропософского движения. Доклад 23 декабря 1921 года // Рождественский курс для учителей, прочитанный в Дорнахе с 23 декабря по 7 января 1922 года. – ПСС 303. – Киев: Наири, 2013. – С.7–19.
4. Штайнер Р. Истина и наука: пролог к «Философии свободы». Философия свободы: основные черты одного современного мировоззрения. – СПб: Издательство «Деметра». – 2007. – 440 с.
5. Штайнер Р. Мой жизненный путь. Незавершенная автобиография, изданная Марией Штайнер в 1925 году. – GA 028. – Перевод с немецкого М.О. Оганесяна. – Режим доступа: http://bdn-steiner.ru/modules.php?name=Ga_Rus.
6. Штейнер Р. Тезисы антропософии [Электронный ресурс]. – Издание Полного Наследия (GA 26) 1924–1925 гг. – Режим доступа: http://bdn-steiner.ru/modules.php?name=Ga_Rus.
7. Штейнер Р., Вегман И. Основы развития врачебного искусства: согласно исследованиям духовной науки. / Пер. на рус. яз. Андрей Локтев. – Санкт-Петербург: Деметра, 2008. – 128 с.